

tásán épül fel. Azon erkölcsi oktatás, mely ily módon az erkölcsiesség mibenlétének világos felismerésén alapul, annál inkább remélhet szép sikert működésétől, mert hiszen épen az emberi élet ideáltermő korszakában, az ifjúságban érvényesíti befolyását. Az erkölcsi oktatás titka ép az, hogy a csodálatos eszményítő képesség e korát felhasználja nemcsak az egyén, de általa az emberiség erkölcsi haladásának előmozdítására. Ha ez sikerül, akkor a gyermek tudatában feltámasztott eszmények világa nem múlik el az ifjúsággal, sőt mind tovább fejlődik az egymást fölváltó nemzedékek szívében.

PAULER ÁKOS.

A ST.-LOUISI VILÁGKIÁLLÍTÁS TANÜGYI CSOPORTJAI.¹

I.

Nem rajongok a világkiállításokért s a nemzetközi kongresszusoknak sem vagyok feltétlen híve, de ha időközönként visszatérnek és úgy esik, hogy részem van bennük, komolyan törekszem arra, hogy belőlük lelkiismeretes tanulmányozás révén értékes tanulságokra tegyek szert s ezeket itthon is értékesíthessem. Ilyen tanulságokra pedig bő alkalom nyílt St.-Louisban, a melynek imént lezajlott világkiállításában az iskola- és nevelésügy valóban hatalmas arányokban volt képviselve. Az *Educational Building*-ben² felhalmozott temérdek kincshez állandóan sok ezernyi közönség zarándokolt s magam is négy hetet szenteltem tanulmányozásának, melyre hivatalos megbízást kaptam.

A következő beszámolóban a lényeges vonások felemlítésével először általános képét adom az amerikai közművelődési állapotoknak, majd pedig ismertetem az iskolaügynek mai szervezetét, mindenkor utalva a Társaság folyóiratának régebbi évfolyamaiban ezen tárgyról megjelent közleményeire.³ Ezen tájékoztató bevezetés után tárgyi

¹ Felolvasta a Pæd. Társaság április 8-iki ülésében.

² A *Magyar Paedagogia* XIII. évfolyamának 442—45. lapján részletesen ismertetem a kiállítás tervrajzát.

³ A *Magyar Paedagogia* III. évfolyamától (1894) kezdve számos becses tanulmányt közölt az amerikai iskolaügyről Krécsy Béla, Somogyi Géza, Waldapfel János és Bartos Fülöp tollából. Régebben az *Országos Középisk. Tanáregyesületi Közlöny* is sűrűn adott hírt az amerikai tanügyről; apróbb és másodkézből volt közleményeken kívül legnagyobb

szempontok szerint foglalkozom a világhiállítás tanügyi csoportjaival s az ott képviselt idegen államok iskolaügyével, végre összefoglalom azokat a nagyobbára kedvező eredményeket és tanulságokat, amelyeket a helyszínén szereztem, anélkül hogy e tekintetben csalhatatlanságra vagy teljességre tartanék igényt. Meggyőződésem, hogy minél többen s minél több nézőpontból világtítják meg azt az óriás-anyagot s közlik elfogulatlan benyomásaikat, annál megbízhatóbbak lesznek az említett tanulságok. Biztosra vehetjük ugyanis, hogy a közel jövőben az európai szaksajtó gyakran s részletesen fog megemlékezni erről a kiállításról s hogy ezen tanulmányokból nem csekély haszon fog reánk is hárulni, ha kellő körültekintéssel és szakértelemmel kiszemeljük és meghonosítjuk azt, ami nálunk szükséges és lehetséges.

Az amerikai közoktatásügynek legjellemzőbb sajátosságai és nagyobbára előnyei a következők: az iskolai képzés megbecsülése, melytől elválaszthatatlan az iskolának és a kulturának nagy és általános tekintélye; a demokratikus szellem és határt nem ismerő áldozatkészség; a szabad fejlődés és a szervezet sokfélesége; a női tanerők túlsúlya és a leányiskolák magas fejlettsége, mely a kiállításon is kidomborodott; a munkára és keresetre, az életre és nyilvánosságra való nevelés; a kiképzésnek egyetemes volta és gyakorlati sokoldalúság; a kézi ügyességnek és rajznak beható tanítása; az ú. n. *laboratory method*; a lehetőleg egyenletes képzés az alsó fokon, a középső és magasabb fokon pedig az egyéni hajlamok figyelembe vétele és szabad megválasztása a különleges kiképzésnek az értelmi kiválás érdekében; vallásos, hazafias és testi nevelés; a két nembeli ifjúságnak együttes iskoláztatása (*coeducation*). Ugyancsak jellemző, de előnyszámba alig mehet a túlságos decentralizáció, az ú. n. *textbook-method* (tankönyvmódszer), a tanerők állandóságának hiánya és állásuknak bizonytalansága, a női tanerők túlsúlya még a középső fokon is és egyes tantárgyak túltengése a többiek rovására. Halljunk mindezekről egy-két szót.

Életcél, képző ösztön. «Az élet nem az örömekért, hanem a kötelességekért vagyon; a lét csak az erkölcsi törekvés által nyer értéket; magunk megismerése az a nagy feladat, mely minden felett áll.» Ezt mondja Münsterberg* a harvardi egyetem tanára, egy német ember, akit a freiburgi egyetemről hívtak meg s aki immár

figyelmet Névy László cikke érdemli meg (XI. évf. 614—22. lap), melyben az Egy.-Államok iskolaügyét az 1876-iki philadelphiai világhiállítás osztrák hivatalos jelentése alapján ismerteti. Az ebben a folyóiratban megjelent cikkekre is az illető helyen utalok.

* *«Die Amerikaner»* című kétkötetes művében (Berlin, Mittler 1904), melynek első része 494 lapon az újvilágnak politikai és gazdasági életét, második része 336 lapon a szellemi és társadalmi életet tárgyalja.

tíz esztendeje van új hazájában és annak népét bizonyára jobban ismeri, mint sok magamfajta kiállítási kiránduló. S valóban, ha a közvélemény hiteles fokmérője egy nép törekvéseinek és jellemének, akkor be kell ismerni, hogy odaát az iskolának megbecsülése és támogatása, a legjobb iskolai és nevelési rendszer utáni törekvés, a nevelésnek és tanításnak lehető összekapcsolása, mely a gyermekekbe már a legalsó fokon önértetet és lelkiismeretes kötelességtudást ojt, azok az elsőrendű célok, melyek felé az egész nemzet akarata¹ tudatosan és erélyesen törekszik. Az a majd utilitarisztikus, majd eszményi meggyőződés, mely a szellemi képzést a legfőbb jónak tekinti, átjárja az összes rétegeket: ez forrasztja együvé a különböző pártokat és osztályokat, ez táplálja az egyének, a városok és az államok versengését. Az az igazság, hogy a tudás hatalom, de kötelesség is, átment a köztudatba s éltetően hat még a munkásokra is, akik minden eszközt megragadnak, hogy tovább képezzék magukat. Se szeri se száma azoknak az intézményeknek, amelyek a felnőttek oktatását mozdítják elő;² az elemi oktatás pedig kötelező a 14. életévig s sok helyen ingyenes a 18 éves korig; némely államban ingyen tankönyvekről és ruházatról is gondoskodnak, mert fejedelmi kulturmecenásokban nincs hiány.

Az a sokszor magasztalt s a későbbi életben annyira helytálló demokratikus vonás és kiegyenlítő törekvés nemcsak a két nembeli ifjúságnak együttes tanításában nyilatkozik meg, hanem az iskolákban uralkodó szellemben is. *We are all born kings*, mindannyian királyoknak születünk! — mondta nekem büszkén egy amerikai — aki ezzel nyilván jelezni akarta, hogy a született egyenlőség mellett mindenkinek egyforma jussa van a legmagasabb polcra.

A nevelés fölénye. Az amerikai iskolaügynek szerintem egyik legbecsesebb sajátossága az, hogy nevel s a nevelést a tanítás fölé helyezi, olyannyira, hogy nem is a legjobb tanulókat, hanem inkább a gyengébbeket támogatják.³ Mintegy öntudatlan bizonyítéka ennek

¹ Nálunk — mondja *Wlassics Gyula* — csaknem mindig az eszközök vagy vélemények kizárólagossága uralkodik az elméken és sziveken; pedig a kizárólagos eszközökben való hitnek a kultúra munkás földjén van legkevésbé lételapja, s a beléjük helyezett vak bizalom a közművelődés területén bosszulja meg magát leginkább. (*Budapesti Szemle* 1905 : I, 134—5. lap.)

² Ezeknek egyik leghatalmasabbja az 1889-ben alakult new-yorki *Free Lecture System*, melynek keretében tavaly 453 egyén 143 helyen 4665 ingyenes esti felolvasást tartott összesen 1.134,000 hallgatónak.

³ Merő ellentétben áll ezzel egy német taaférútnak legújabb pedagógiai elixierje, a *Sonderschulen für geistig besonders Befähigte!*

az is, hogy az egész közoktatásügyet ösztönszerűen ezzel a szóval jelölik *education*, azaz nevelés. Ez a szó és fogalom vezet az egész vonalon: a közoktatásügyi hivatalos központ *Bureau of Education*, a tanítóegyesületek *Educational Association*. Ez a nevelés főleg a jellemképzésre és az erkölcsi tulajdonságok fejlesztésére hat¹ s alapfeltételül ismeri a tanító és tanuló közötti baráti viszonyt, amely — igaz — egyes intézetek hagyományos szokásai révén pajtáskodássá fajul, anélkül azonban, hogy komoly esetben a fegyelem csorbát szenvedne. Azok az idők — írja J. Bolin — ahol az iskola főleg az elme fejlesztésének szolgálatában állt, letűntek; ma már mindenütt az a követelés lép előtérbe, hogy az iskola a jellemet képezze.² A testi fenytéket megalázóknak s emberekhez méltatlannak tartják, de még a durva bánásmódot is. Az önbecsülésnek ez a szinte féltékeny megőrzése és gondos ápolása első sorban őszinteségre, szókimondásra vezet és a hazugság és árulkodás megvetésére. Washington eszményét azzal hozzák a gyermeki gondolkodás közelébe, hogy ez az ember sohasem hazudott (*who never told a lie*). A társas szellem ébrentartása egy másik értékes törekvésük: ennek szolgálatában állnak az ifjúsági egyesületek és az egész tanulósnak gyülekezései az *Assembly Hall*-ban, mely minden valamire való iskolaépületnek elengedhetetlen kelléke.

Áldozatkészség. A mikor lábunkat először tesszük amerikai földre, szinte szédítően hat ránk az ott uralkodó vagyonság, mely annyiban különbözik az európaítól, hogy az amerikai tőke nem holt tömeg, hanem állandó mozgásban van s mindenütt újabb életet kelt. A jótékonyosság és áldozatkészség egyik legnemesebb s folyton erősödő vonása az amerikai népnek s valóságos szimptomája a közéletnek. Így 1830-ban a Yale college jövedelme alig volt 2700 dollár, ma több mint félmillió dollár alapítvánnyal rendelkezik; a Harvard-egyetem a XVII. században évi 6000 dollárral érte be, ma az alapítványok 13 millióra rúgnak. Ezidő szerint az amerikai collegek és egyetemek alapítványai 150 millió d.-t, az épületek és felszerelések ugyanannyit képviselnek. Egy hiteles statisztika kimutatja, hogy ha csupán az ezer dolláron felüli nyilvános adományokat vesszük számba, 1903-ban kerek 77 millió dollárnyi összeget nyerünk, melyből 41 millió dollár tanintézetekre esik. Ebben az egy esztendőben a new-yorki Columbia-egyetem 3 milliót, a bostoni Harvard-egyetem 5 milliót, a chicagói egyetem pedig 10 millió dollárt kapott; a közkönyvtárakra pedig 7,583.000 dollár jutott. Igen, mert Amerika a könyvnek valóságos

¹ *Revue pédagogique*. XLV. kötet (1904).

² *Why do we teach Gymnastics?* 15. lap (N.-York, 1903).

igéretföldje s a könyvnek kultusza ép oly határtalan, mint a könyvtárak alapításában folytatott versengés és bőkezűség. A Harvard-egyetemnek könyvtára most 600,000 kötetből áll.¹

Carlyle mondja, hogy a könyvtárak a jövő egyetemei, amit én amerikai tapasztalataim alapján úgy módosítanék, hogy azok egyúttal a népek és a felnőtteknek legjobb iskolái. Külön fejezetet, sőt könyvet lehetne az amerikai könyvtárakról írni, melyek ifjúsági, iskolai és népkönyvtárak alakjában a kiállításban is képviselve voltak. Én beérem egy ép oly egyszerű mint üdvös intézmény ismertetésével, mellyel Kansas állam csoportjában találkoztam. Topekában 1899-ben külön bizottság alakult az ú. n. vándorkönyvtárak (*traveling libraries*) szervezésére. Úgyes rekeszekben vagy 50 kötetet küldenek meg a kívánt szakból bárkinek, aki megbízható kezet állít és a két dollárnyi szállítási költséget megfizeti. A kölcsönzés tartama hat hó, a meghosszabbításért 25 centet (1 K 50 f), a teljes megújításért újabb két dollárt kell fizetni. Ha ezt a bevált eljárást nálunk is meg akarnák honosítani, ajánlanám, hogy a tíz koronát letét gyanánt fogadják el, a szállítás pedig ingyenes legyen. Ezt a kívánságot egyáltalában nem tekintem túlzottnak, tekintettel arra a nagy áldozatkésziségre, melyet a kormány nálunk az ifjúsági- és népkönyvtárak ügyében máris tanusít.

A köz- és önművelődés elsőrangú tényezői továbbá a tanítók és a tanulók olvasókörei (*Teachers and young people's reading circles*); Indiana államban az előbbieknél 14,000 tanító-, az utóbbiaknak 142,000 tanuló-tagjai vannak, a kiknek 400,000 kötet könyv állt rendelkezésükre.

Az iskolázás értéke. Hogy ennek befolyását és értékét a gyakorlati életre kellő világlátásba helyezték, a «Bureau of Education» ellenőrzésével a maga nemében páratlan statisztikai számítászt végeztek. Ez időszerint 14.794,403 harminc évnél idősebb férfi él az Egyesült-Államokban, a kik közül 10.704 foglal el kiváló állást. Ha az előbbieket iskoláztatásuk szerint négy csoportba osztjuk, az utóbbi kiválóságok a következő arányban oszolnak meg. 1. Tanítás híján volt 1,757.013, ezek között kiváló egy sem akadt. 2. Népiskolát látogatott 12,054.335, kiváló 1368², vagyis 8812 közül egy. 3. Középiskolát végzett 657.432, kiváló 1627, vagyis 404 közül egy. 4. Főiskolába járt 325.613, kiváló 7,709³, vagyis 42 közül egy. Ez a statisztika,

¹ Az Egy.-Államok legnagyobb könyvtára a washingtoni *Library of Congress* közel két millió kötetel, körülbelül négy millió korona évi költségvetéssel és több mint 200 főnyi személyzettel.

² Ezek közül 24 önművelést, 278 magántanítást vallott be.

³ Ezek közül 6126 szigorlatozott, illetve oklevelet nyert (*graduates*).

melyhez foghatót tudtommal másutt még nem végeztek, minden tekintetben az iskoláztatás reális értéke mellett szól, mert amíg a kultúra felsőbb tízezerje közt csak 24 olyan *self-educated men* van, aki sikereit az önművelésnek köszönheti, és a népiskola esélyei közel 1 : 9000, addig a középiskola (high school) 22-szer akkora, a college pedig ennél is tízszer, a népiskolával szemben pedig 200-szor nagyobb esélyt biztosít az előmenetelre. Ez az eredmény tehát legfényesebb bizonyossága az amerikai iskolák jórahalóságának, illetőleg annak a «szellem»-nek, amelyben tanárok és tanulók buzgólkodnak s amely mindennek sarkköve és alapfeltétele. Mégis jó lesz megjegyezni, hogy ez a statisztika nem dönti halomra azt a tapasztalati tényt, hogy az ú. n. jeles tanulók nem mindig azok, akik az életben legjobban és legkönnyebben állnak helyt; valamint azt a tapasztalatot sem — aminek egyik legfényesebb példája Spencer Herbert — hogy a valódi tehetség még az iskola nélkül, sőt az iskola ellenére is érvényesül. Mi magyarok pedig különösen megszívelhetnők volt kultuszminiszterünknek következő szavait: «Valamennyi iskolafaj együtt sem elég a nagy feladatok betöltésére, ha a felnőtt társadalom minden eredményt szenvedőlegesen nyugalommal csak az iskolától vár». Ime egyúttal a csattanós válasz az iskolát és a tanfőfiakat ért sok méltatlan támadásra (Társadalomtudományi Társaság!).

Szervezet. Tájékozásul álljon itt a következő hivatalos nyilatkozat¹: Az európai tanügyi férfiak rendszerint azokat a rendeleteket és törvényeket kutatják, amelyeket a washingtoni kormány kibocsátott, mert hallgatag feltételezik, hogy ezt a fontos területet, úgy mint Európában, nálunk is a nemzet szabályozza. Pedig a mi kormányunk sohasem kísérelte meg az államok iskolaügyének valamelyes ellenőrzését s ilyenmő törekvés ma távolabb áll tőle, mint valaha. — A decentralizáció s önkormányzat érvényesül a közoktatásügy egész vonalán, ez teszi lehetővé s érleli meg az értékes egyéni törekvéseket, ez az oka, hogy az amerikai tanügy sokszerűségével és tarkaságával egy óriási laboratóriumhoz hasonló, amelyben a nemzet legjava munkálkodik, ahol a jót kiszorítja a jobb, ahol állandó forrongás s kialakulás uralkodik, szüntelen evolucio az eszmény felé. Tagadhatatlan, hogy ennek a túlságos derentralizációnak és a helyi önkormányzás elvének a közoktatásügy egységes fejlődésére káros befolyása is lehet és van, de azért mégsem tartom igazságosnak egynémely felszínes Amerika-utazónak azt az elhamarkodott ítéletét, hogy ez a szervezet zavaros, fejletlen és rendszertelen.² Ugyan mily jogon lehet követelni, hogy

¹ W. T. Harris: *Elementary Education*, p. 19.

² E. Horn: *Amerikanisches Schulwesen* (Monatschrift f. höh. Schulen, Berlin, 1904, 592. lap).

egy világrész, egy 640 millió hektárt és 88 millió lakost magában foglaló Unió, melynek akárhány állama nagyobb egynémely európai királyságnál és császárságnál, teljesen egyöntetű iskolaügyi szervezetre kényszerítse magát, amikor ép az újabb tapasztalatok is igazolják a többféle típus létjogosultságát s pl. Németország és Franciaország legújabb középiskolai reformjai élénken bizonyítják, hogy a mai követelményeknek ez a tagoltság, változatosság és szabadabb mozgás jobban felel meg, mint a rideg formákba való erőszakolás? ¹ De a legcsattanósabb bizonyítékot maga a nemzet és sikerei adják, mert az iskolára is áll az, hogy értéküket nem az elméleti szervezet és az írott malaszt szabja meg, hanem az eredmények.

Az amerikai iskolák szervezetét legjobban úgy tekinthetjük át, ha egy négy évre terjedő szervezeti egységből indulunk ki. A rendszer menet ma a következő.² Négy éves korában a gyermekkertbe (*kindergarten*) kerülnek a gyermekek s két évet töltenek ott. A hatodik életévben kezdődik az elemi iskola (*primary school*), a tizedik évben a felső népiskola (*grammar school*), a 14. évben a polgári iskola (*high school, secondary school, academy*), a 18. évben a középiskola (*college*), a 22. évben a főiskola (*university*), amely egy alsó és egy felső tagozatra oszlik (*undergraduate és postgraduate department*) és a 26. évben nyer befejezést. Ez a 22 évre terjedő sémának általános képe, mely az európai rendszerekkel szemben legalább két évnyi többletet mutat, de igen gyakran odaát is összevonást szenved. Az összehasonlítás főleg két eltérést mutat: az iskolatípusok nagyobb számát és a közbeeső határvonalaknak olyatén kitolását, mely szerint az amerikai és az európai típusok nem fedik egymást. A két első négy éves tagozatot igen gyakran egy nyolc évfolyamú iskolává (*public school*) vonják össze, melynek látogatása kötelező s a 14. életévig terjed. A high school körülbelül ami középiskoláink alsó osztályainak, a college pedig nagyjában a felső osztályoknak felel meg, de helyenként már főiskolai jelleggel bír. Az európai «Nincs pénz» és «Nincs idő» jelszavakkal szemben a fenti szervezet még egy előnyt mutat: az iskoláztatásra szánt időnek bőségét, mely támogatva a napi beosztástól és a hosszú szünidőktől a szellemi túlterhelést eleve kizárja.

A népiskola tanterve. Hogy a sokszerűségbe némi egységet hozzanak, a *National Educational Association* 1894-ben egy 15 tagú bizottsággal a következő mintatervet dolgoztatta ki:

¹ Lásd Magyar Pædagogia 1905: 98. lap.

² A 30 év előtti szervezetet l. Tanáregyl. Közlöny XI. évf. 616. lap. A középiskolai szervezetet l. Magyar Pædagogia V. évf. 405. lap.

T a n t á r g y	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Olvasás... ..	10 l.				5 l.			
Írás... ..	10 l.		5 l.		3 l.			
Helyesírás... ..					4 l.			
Angol nyelvtan... .. szóbeli stílusgyakorlatok					*5 l. tankönyv			
Latin, francia vagy német ...								5 l.
Számтан... .. szóbeli 60p.			5 l. tankönyv					
Algebra... ..								5 l.
Földrajz... .. szóbeli 60p.			*5 l. tankönyv					3 l.
Természettudományok és egészségtan... ..					heti 60 perc			
Az Egy.-Államok története							5 l.	
Az Egy.-Államok alkotmánya								*5 l.
Egyetemes történet... ..					heti 60 perc (szóbeli)			
Testi nevelés... ..					heti 60 perc			
Ének... ..					heti 60 perc (4 leckére osztva)			
Rajz... ..					heti 60 perc			
Kézi ügyesség v. varrás és főzés							egy-egy ^{1/2} nap	
Leckék száma... ..	20	20	20	24	27	27	23	23
Napi gyakorlatok... ..	7	7	5	5	5	5	6	6
Előadási órák... ..	12	12	11 ^{2/3}	13	16 ^{1/4}	16 ^{1/4}	17 ^{1/2}	17 ^{1/2}
Előadások tartama (percekbén)	15	15	20	20	25	25	30	30

Jegyzetek. I. a heti leckék számát jelzi; * utal arra, hogy a 2. félévben kezdődik.

A New-York városbeli high school-ok mai tanterve.

Tantárgyak	Heti óraszám			
	I.	II.	III.	IV.
a) kötelezők:				
angol... ..	5	3	3	3
latin, német v. francia... ..	5	5	5	4
történet ¹	—	3	2	4
algebra v. mértan ²	5	4	3	—
állat-, növény v. élettan... ..	5	—	—	—
fizika... ..	—	—	5	—
vegytan v. fiz. földrajz v. élettan... ..	—	—	—	4
heti óraszám összesen	20	15	18	15

Tantárgyak	Heti óraszám			
	I.	II.	III.	IV.
b) szabadon választhatók:				
görög, német, francia, spanyol	—	5	4	4 ³
vegytan	—	5	—	—
gyorsírás és gépirás	—	—	4	3
könyvvitel	—	—	3	—
gazdaságtan	—	—	3	3
állat- v. növénytan	—	—	4	—
háztartástan	—	—	—	3
kereskedelmi jog és földrajz	—	—	—	3
latin v. görög v. angol (kiegészítés)	—	—	—	3
közép- és újkor története	—	—	—	3
fizika	—	—	—	5
mennyiségtan	—	—	—	4

Jegyzetek. ¹ II-ben római és görög, III-ban angol, IV-ben amerikai és angol s polgári jogok. — ² I-ben algebra, II-ben síkmértan, III-ban mindkettőből folytatás. — ³ A felsorolt négy nyelv mindegyikére 4 óra, IV-ben mint ötödik nyelv latin is.

Ehhez a tantervhez hivatalosan még a következőket jegyzik meg. Rajz és művészeti oktatás heti 2, ének heti 1 órában kötelező a két első évfolyamban; a két előbbi tantárgy a 3. és 4. évfolyamban heti egy órában szabadon választható. A testgyakorlásra átlag heti 2 óra szolgál (természetes, hogy ebben a játék és versenyek nem foglaltatnak benne.) Az eddig felsorolt négy tantárgyat olybá veszik, mint a melyek nem igényelnek előkészítést. Azokból a tantárgyakból, amelyekre készülni kell, egy tanulótól sem követelnek többet heti 21 óránál. Hogy a szabadon választható szakokra külön osztályokat állítsanak, kell hogy a 2. évfolyamban 25, a 3-ban 20, a 4-ben 15 tanuló jelentkezett legyen. A szóbeli előadás és szavalás gyakorlása (*voice training and declamation*) az 1. évfolyamban legalább egy órában kötelező, de a későbbi években is ajánlatos.

Módszer és tanerők. A szervezet sokféleségével a módszer egyöntetűségét lehet szembeállítani: a tanító szabad előadását rendszerint a tankönyv pótolja s az amerikaiak nagyra voltak s részben vannak még ezzel a *text-book method*-dal, mely szerintük egyúttal legjobban készíti elő a népet a későbbi könyv- és újságolvasásra. Igaz ugyan, hogy tankönyveik jók és díszesek, de azért ezt a szélsőséget ép oly kevésé lehet helyeselni, mint a másikat, mely részben nálunk is járja és a tankönyvnek teljes mellőzésében nyilvánul. Én az amerikai eljárást inkább a tanítóképzés fogyatékos voltának tudnám be, amiben illetékes tanuvalloásokra támaszkodhatom.*

* Münsterberg II : 37. Polenz : 86. lap.

Újabbban azonban mind szélesebb körben terjed az ú. n. *laboratory method*,¹ mely főleg a természettudományokban a tanár vezetése mellett a tanulókat öntevékenységre szoktatja és kitűnően bevált. A high school-tól felfelé az újabb iskolákat már erre való tekintetre szerelik fel s belátható időben ez a helyes eljárás mind jobban háttérbe fogja szorítani a fogyatékos és avult tankönyv-módszert.

A tanítószemélyzetben a két nemnek aránya mindinkább a nők javára módosul: míg 1871-ben 90,293 tanítóval 129,932 tanítónő állt szemben, 1902-ben az arány már ez volt 122,392 : 317,204 vagy 100 : 259.² Tanító volt 1880-ban 43%, 1890-ben 35%, 1902-ben 28%. Még a magasabb, tanfelügyelői állásokban is találkozunk nőekkel, nem is szólva a középiskolákról, ahol a tanerők túlnyomó része még a reáliákra is nő; már 1875-ben 6081 közül 3502 nő volt. A tanítók átlagos havi fizetése 1888-ban 42·47 dollár, a tanítónőké 33·95 dollár; 1902-ben 49·05 dollár, illetőleg 39·77 dollár. A legnagyobb fizetések átlag 58·59, illetőleg 50·92 dollár a nyugati államokban vannak, a legkisebbek, átlag 31·21 illetőleg 31·45 dollár, délen. 1897/8-ban a tanítók fizetése az összes iskolai kiadások 63·8%-a volt. A női erők olcsósága azt eredményezte, hogy a férfiak mind inkább visszavonultak a népiskolától és más jövedelmezőbb pályákra adták magukat. A tanerők és igazgatók közötti viszony barátságos, de nem megy a tanári fegyelem, lelkiismeretesség és pontosság rovására, mely odaát külön a nálunk divónál.

Kevésbé dicséretesnek és utánzásra méltónak találtam az amerikai tanerőknek hivatalos viszonyait, azt a szabadságot, mely állásukat egyenesen laikus polgártársaik akaratától teszi függővé. A hivatalos tantestületek (*school board*) nem csupán az iskolák vagyonát kezelik, de megállapítják a tankönyveket, tanterveket és ők nevezik ki a tanítókat is. A helyi és állami politika ezen testületek révén gyakran belejátszik az iskolába s a tanszemélyzet állandóságát s függetlenségét veszélyezteti.³ A mikor ezeket, a mi európai viszonyainkkal merőben ellenkező állapotokat szóvá tettem s csodálkozóamat fejeztem ki azon, hogy iskoláik eredményei ennek dacára is olyan jelentősek, azt a választ kaptam, hogy vallási vagy politikai okokból

¹ Ennek részben megfelelnek az itt-ott nálunk is meghonosított (fizikai és kémiai) *gyakorlatok*.

² Németországban 1901-ben 100 : 16, Berlinben 100 : 37, Ausztriában 1900-ban 100 : 26·7, Bécsben 100 : 38·9, Magyarországon (népoktatás) 100 : 35·5, Budapesten (1902—3) 100 : 96·6.

³ Hasonló aggályai vannak egy francia szerzőnek. (*Revue pédagogique* XLV : 246).

való elbocsátások ritkán fordulnak elő. De ha mégis? — tettem hozzá; akkor az illetők vagy más intézethez szegődnek vagy más pályára adják magukat... Különben a régibb állapotokhoz képest¹ ma már ebben az irányban is lényeges javulás észlelhető.

A női elem. — A leányok nevelése odaát mind keret mind tartalom dolgában föltűnik a mi viszonyainkat s minthogy ebben egyúttal befoglaltatik a jövő anyák képzése, a leányoktatásnak az egész nemzetre kiható fontosságot tulajdonítanak.² Hű képét adja ennek a hatalmas mozgalomnak a kiállítás is, melynek java része a leányiskolákra esik. Sok cikket és könyvet írtak az utóbbi években az amerikai nőről, akiben az európai férfi rendszeren egy elragadó és dúsgazdag, az európai nő pedig valami felsőbb rendű lényt szokott képzelni. Felette ajánlatos itt az óvatosság, mert az amerikai nőket sem lehet egy kalap alá fogni. A feminizmus odaát már túlfeljlődött, a mennyiben még az egyenjogosítás határait is átlépve, a társadalomban, az életben és számos életpályán a nőnek olyan túlsúlyt biztosított, hogy még a legliberálisabb körök is veszélyeztetve látják a viszonyok normális fejlődését, mert a férfinemet pusztán a munkára és a pénzszerezésre kárhözható büntetlenül egy országban sem szabad. Mindezeknek taglalásába nem bocsátkozom s most tanulságként csak röviden azokra az életpályákra akarok utalni, melyek ott az iskolamesterségen kívül a nő előtt nyitva állnak. Ilyenek első sorban a kereskedelmi irodák, pénz- és közintézetek, ahol leányok és asszonyok nagy számmal nyerneek alkalmazást irodai munkákra, gép- és gyorsírásra, sőt a pénztáraknál is; tegyük hozzá, hogy erősnembeli kártársaik olyan viseletet tanúsítanak irántuk, amely messze felette áll annak, amely nálunk széltében dívik. A mikor Washingtonban meglátogattam a *Bureau of Education*-t, feltűnt nekem, hogy csaknem minden hivatalszobában női alkalmazottak is voltak, s a mikor erre vonatkozólag szerény kérdést intéztem a főnök-helyettes mellé rendelt idősebb nőhöz, tőle ezt a választ kaptam: «Higgye el, ezek a nők ép oly jól látják el az irodai munkát, a levelezést és a statisztikát mint a férfiak.» Mosolygott is hozzá, mintha azt gondolta volna magában: Be furcsa ez az európai, hogy ilyet kérdez. — Ezen kívül az irodalmi foglalkozás, a fotografálás, díszítés és betegápolás is kiválóan női keresetforrások. Egy kis tanulságos statisztika: 30 év előtt az

¹ Tanáregyl. Közlöny XI. évf. 618. lap.

² Források: *Education of Women* (44 lap, hiv. monografia).
Dr. B. Hoenig: *Moderne Organisation der höheren Frauenbildung* (Prága 1904).
Krécsy Béla: *A nők oktatása az amerikai Egyesült-Államokban* (Budapest 1896, 43 lap, becses tanulmány).

Egyesült-Államokban körülbelül 14 millió tíz éven felüli nő volt, akik közül 1,836.300 önmaga kereste kenyerét 338 különböző pályán. Földműveléssel foglalkozott 396.968, szellemi munkával 1,066.672, köztük 89.700 tanítónő; kereskedelmi pályán 18.698, ipari munkával 353.950; volt 2559 gépész, 1495 betűszedő, kisebb számmal fotografus, író, lelkész (67), fogorvos (24), bankár (15), ügyvéd (5), szobrász, ügynök stb. Ma van 7399 orvos, 5582 fodrásznő, 2193 író és újságíró, 1040 építész, 1300 ügyvéd, 409 elektrotechnikus mérnök, 84 mérnök, 167 kőfaragó, 45 vasúti mozdonyvezető; továbbá állatorvos, lakatos, fűtő, sírásó stb. Magában a világhiállításban is lépten-nyomon találkozunk a női életrealitással; a tanügyi osztályban pl. minden állam csoportjának van főnöke és helyettese, a kik közül az egyik bizonyára nő. Az elektromosság palotájában a leányok villamos izzólámpákat szereltek rendkívüli ügyességgel és gyorsasággal s így tovább.

Nevelés a munkára és a keresetre. A «Bradley Polytechnic Institute» kiállítási fülkéje előtt a következő felírás fogadja a látogatót: *Life without labor is guilt, labor without art is brutality*: A munka nélkül való élet bűn, a munka művészet híján barbárság. S valóban az ifjúságnak minél korábbi szoktatása a munkára egyik legkimagaslóbb s legbecsesebb vonása az amerikai iskolai és családi életnek, mely — sajnos — szintén nem maradt kinövés nélkül. Értem a kiskorúaknak gyár- és ipartelepekben való kizsákmányolását, melynek megakadályozására legújában külön szövetség alakult. «Keresni» az a nagy szó, mely odaát nemzeti vezéreszmévé lett, mely győzedelmesen uralkodik az atlanti oceántól a csendes tengerig; «dolgozni» nem kényszer s kötelesség nekik, hanem belső szükség és becsület. A legjobb polgárcsaládbeli férfiak és nők maguk viszik gyalog, villamoson és vasúton ügyes téglalakú kézitáskáikat (*portmanteau*), sőt abban sem látnak megalázást, ha cipőiket maguk tisztítják. Szegény deákok pincéreknek, házalóknak, munkásoknak vagy kocsivezetőknek szegődnek, hogy szabad idejük egy részét keresetre fordítsák, anélkül, hogy e miatt akár a társadalom, akár az iskola megróná.¹ A kiállításon nem egy helyen olvastam ezt a figyelmeztetést: Az összes kiállított felszerelési tárgyakat és bútorokat a high-school ipari csoportjának növendékei maguk készítették.» A Jowa állambeli «Carroll garden school» egy szünidei gazdasági kert, melynek jövedelme a növendékeket illeti. Az illető kimutatásban volt tanuló, aki 120 dollárt keresett.² Ennek a munkára való nevelésnek eredményei igen becsé-

¹ *Rev. péd.* XLV: 242. — A 119.496 felsőiskolai és egyetemi tanuló közül 53.773 tartja el munkával önmagát, vagyis intézetenként 30—90%.

² A végből, hogy a munkának az ifjúság nevelésében az öt meg-

sek s kihatnak az egész nemzet életére; ez hoz változatosságot a szellemi és a testi foglalkozásba, edzi a testet s az egészség javára van; ez tanít meg a keresetre és a munka s a munkás megbecsülésére.

Az öntevékenységnek, önművelésnek és önállóságnak valóságos melegágyai az iskola kebelében fennálló s virágzó ifjúsági egyesületek és klubok, melyek részben ami önképzőköreinkre emlékeztetnek, de a valóságban ezeket mind szervezet mind siker dolgában messze túlszárnyalják, mert valóságos iskolái az önkormányzatnak (*self-government*). Minél magasabb fokú az intézet, annál komolyabb, önállóbb és sokoldalúbb ez az öntevékenység, mely természetesen mindkét nemre kiterjed. Vannak irodalmi-, ének-, zene-, sport- és vitaegyesületeik, külön könyvtári-, folyóirat- és színházbizottságaik; rendeznek vitestélyeket, színelőadásokat, szerkesztenek lapot, melyet helyenként maguk illusztrálnak és nyomtatnak; csupán napilap 14 van, a folyóiratok közül a «Harvard Crimson» 66. kötetéig jutott.¹ Annak a hatalmas szerepnek csírája, amelyet az amerikai életben az újságok és folyóiratok visznek, már az iskolában feltalálható, ahol az ifjúságot erre mintegy tervszerűen készítik elő. Erre vonatkozó dolgozatokra, mint pl. *The influence of the Press* (a sajtó befolyása) nem egyszer akadtam a kiállított füzetekben.

KEMÉNY FERENC.

(Vége következik.)

A NÉPOKTATÁS ÚJ RENDJE.²

Igen tisztelt uraim és hölgyeim!

Mindnyájunk lelkében felmerül e pillanatban a kérdés: lesz-e törvény a közelebbi jövőben a Berzeviczy-féle törvényjavaslatból? Ennek a kérdésnek bátorkodom jelen felszólalásom elején kifejezést adni; mert ha nincs reményünk ahhoz, hogy a javaslat a változott politikai viszonyok miatt a közel jövőben törvénné váljék, akkor a most már időszerűtlenné vált témát vegyük le a napirendről; ha

illető s az eddiginél külön hely biztosíttassék, közeli szomszédságban, Bécsben is alakult a minap egy «Arbeit» című egyesület.

¹ A főiskolai klubokról l. *Magyar Paedagogia* III: 140—144. lap. — Amerikanisches Studentenleben v. Albr. Penck (Neue Freie Presse, 1905 január 23).

² Ember Jánosnak az orsz. középiskolai tanár-egyesület székely-ndvarhelyi körének 1905. évi február hó 11-diki ülésén tartott szóbeli előadása.